

Spravni proces na Slovenskem

Vloga pouka zgodovine

✍️ Andreja Valič Zver

Ambientalna postavitve, v učilnici okrog 1900. Arhiv Slovenski šolski muzej

potreben pogled naprej, je pomembna vzgoja za demokracijo, za strpen in vztrajen dialog, da prislunhno drugemu in skušamo razumeti razloge za njegovo drugačnost. Da smo zavzeti za iskanje resnice, za vzgojo občečloveških vrednot, ki v našem zahodnem svetu govorijo predvsem z jezikom krščanske kulturne tradicije. Pri tem pa velja v Cerkvi bolj poslušati glas oznanjevanja evangelija, ki je na strani ubogih, ki svari pred bogastvom in njegovim kopičenjem, kot pa slišati zapeljivo petje siren tega sveta ter se vdati tudi finančnim in političnim skušnjavam. Nad vsem pa je ljubezen – torej za vrednote zavzeta družinska vzgoja, ki ji lahko dragocena šolska prizadevanja le kaj dodajo. ■

Opomba

Več o zgodovini šolstva najdemo tudi med članki v *Šolski kroniki, reviji za zgodovino šolstva in vzgoje* (ISSN 1318-6728), ki izhaja od leta 1964 in jo kot svoje glasilo izdaja Slovenski šolski muzej. Pregled vsebine: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/schoolchronicles.php>.

O zgodovini šolstva je marsikaj tudi na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/>.

Vrsta mednarodnih dejavnosti potrjuje misel, da Evropa ne bo združena, dokler se ne bo vzpostavila kot prostor, ki prepozna fašizem, nacizem, komunizem ter druge totalitarne in avtorske režime kot svojo skupno dediščino ter vzpostavlja odkrito razpravo o zločinih totalitarnih režimov v preteklosti.

Totalitarni režimi

Slovence so v dvajsetem stoletju prizadeli trije totalitarni režimi, ki so kršili človekove pravice: fašizem, nacizem in komunizem. Zločini prvih dveh totalitarizmov so bili prepoznani kot taki, slovenska družba in država sta jih kot take obravnavali in obsodili. Zločini komunizma so bili vse do osamosvojitve Slovenije 'tabu' tema, o kateri se javno ni smelo govoriti. Med preteklostjo, kakršna se je v resnici zgodila, in preteklostjo, kakršna je bila ustvarjena za vzdrževanje podobe "države in družbe po meri človeka", je zeval nepremostljiv prepad. Trpljenje ljudi, ki so se znašli v neusmiljenem kolesju komunističnega režima, je ostajalo zaprto za zidovi molka. Redki glasovi o sistemskem in sistematičnem kršenju človekovih pravic v času komunizma so se množili v obdobju demokratizacije in osamosvajanja konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja. Spravna maša, ki jo je daroval tedanji ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar v Kočevskem Rogu v začetku

julija 1990, je zaznamovala začetek pravnega procesa na Slovenskem.

Sprava odpira pot

Smo storili dovolj za spravo, ki je nujen predpogoj za delovanje pravne in pravične države, zanjo pa morajo biti izpolnjeni temeljni pogoji: vedenje, razumevanje in toleranca? Kako pristopiti k temu zelo občutljivemu vprašanju? Treba je razlikovati več ravni:

- aktiviranje pravne države: ustvarjanje zakonskih podlag za popravilo krivic,
- znanstvenoraziskovalno delo: še posebej zgodovinopisno,
- politična raven: sprejem ustreznih političnih izjav,
- edukacijska raven: vzgoja in izobraževanje za demokratično politično kulturo,
- posebna raven je osebna: veže se predvsem na t. i. kulturo odpuščanja.

Povojne mlade generacije so pri šolskem pouku na Slovenskem poslušale o zločinih fašizma in nacizma, o zločinih totalitarnega komunističnega režima pa se v šolah ni govorilo. Boleče zgodbe so bile zamolčane in spravljene nekje daleč za fasadami neizgovornega. Tako je bilo varneje. Še danes, v času, ko je Slovenija že več kot dvajset let umeščena v demokratični svet, mnoge Slovenke in Slovenci s strahom in skrbjo pripovedujejo svoje tragične zgodbe iz časa komunizma.

Pri ukvarjanju z zločini totalitarnih režimov in še posebej pri posredovanju znanja o tematiki kršenja človekovih pravic se srečujemo z vprašanjem, ali je modro govoriti o stvareh, ki bolijo. Po mnenju strokovnjakov molk ne zdravi ran, pač pa sčasoma postanejo te rane

še bolj žgoče, se prenašajo na potomce, družine in širšo skupnost, ki si z zamolčano "temno stranjo meseca" slabi svojo prihodnost. Povečujejo se strah, sovraštvo, jeza, nasilje, ki se še okrepijo, ko se združijo z občutkom nemoči in ranljivosti (Valič, 2008: 220–221).

Izziv za učitelje

Obravnavanje kontroverznih in občutljivih vprašanj predstavlja izziv za učitelje zgodovine, vendar je treba védenje o zgodovinski dediščini totalitarizma uporabiti kot sredstvo izobraževanja. Izobraževanje mladih in ozaveščanje o zločinih totalitarnih režimov je ključnega pomena pri krepitevi človekovih pravic in svoboščin, demokracije, pravne države in vseh vrednot, na katerih temelji Evropska unija. Izobraževanje o zločinih totalitarnih režimov utrjuje zavedanje, da mnoge vrednote, ki se danes zdijo samoumevne, niso dane same po sebi in

Podrejanje dnevni politiki

Prepričljiva interpretacija preteklosti, še zlasti v totalitarnih režimih, se je neštetokrat podrejala potrebam dnevne politike. Pogosto je bila šolska verzija zgodovine predstavljena kot popolnoma točna in nevprašljiva podoba dogajanja v preteklosti. Jezik zgodovinopisja in zgodovinskih učbenikov je mnogokrat služil spodbujanju nacionalističnih čustev, utrjevanju občutkov rasne, verske in kulturne premoči, širjenju stereotipov, predsodkov, celo spodbujanju sovraštva in nasilja. Ostanke takšne interpretacije so močno zakoreninjeni tudi v slovenskem prostoru. "Komunisti so se dobro zavedali pomena in privlačnosti slehernega prvenstva. Zato so naredili vse, da bi postali gospodarji zgodovine ne samo v sedanjosti in prihodnosti, ampak tudi v preteklosti. Njene interpretacije so spremenili v vedeževalsko napovedovanje – kakršno je služilo za

učiteljev zgodovine, pač pa tudi redke raziskave, ki se ukvarjajo s to tematiko (Verbič, 2005; Bernik Burja, 2007).¹

Vzgoja za odgovorno državljanstvo

V današnjem času je zgodovina prepoznana za vedo s strogo znanstvenim aparatom, zgodovinska dejstva pa vendarle niso objektivni pojavi sami po sebi, pač pa zgodovino pišejo vedno nove generacije skozi prizmo danega kulturnega okolja, vrednot in razumevanja. Tudi vloga zgodovine v šoli se je ob koncu 20. stoletja močno spremenila. V večini evropskih izobraževalnih sistemov ne igra več ene od osrednjih vlog pri graditvi nove družbe in novega človeka. Kljub temu pa ostaja pouk zgodovine eden najmočnejših elementov oblikovanja zgodovinske zavesti in spomina, pa tudi pridobivanja vrednot. Poučevanje zgodovine je v zadnjih desetletjih tesno povezano z vzgojo za odgovorno državljanstvo. Mladim poskuša predstaviti razvoj demokracije v svetu in Sloveniji, spodbuja medsebojno razumevanje, spoštovanje drugačnosti in človekovih pravic. Pri pouku zgodovine se mladi seznanjajo tudi s spreminjanjem odnosa do človekovih pravic ter njihovim kršenjem v različnih obdobjih in režimih. Rezultati ankete, ki je bila med slovenskimi učitelji zgodovine opravljena v okviru projekta *Človekove pravice in pouk zgodovine* (Zupan Šorli, 2007), govorijo o pomembnosti učnih tem, kot so totalitarni režimi in kriza demokracije med vojnama. Tema se zdi precej pomembna 35 %, zelo pomembna pa 44 % vprašanih učiteljev. Zelo pomembne se zdijo učiteljem tudi teme: holokavst, mirovna gibanja in gibanja za državljanske pravice, razsvetljenstvo, okupacijski režimi itd. (Mirjanić, 2007: 41).

Foto: Matej Hožjan

za vedno. V procesu prepoznavanja in soočanja s tragičnimi poglavji iz preteklosti so pomembni ustrezno izobraženi učitelji, ki so naklonjeni ideji, da njihovi dijaki razmišljajo s svojo glavo, raziskujejo in interpretirajo.

navdih Georgeu Orwellu pri pisanju znamenitega *1984*," je na posvetu *Slovenske matice* o zgodovinskem revizionizmu dejal zgodovinar ddr. Igor Grdina (2009). Trditev potrjujejo ne zgolj subjektivna mnenja zgodovinarjev in

Občutljive teme

Eden od pomembnih ciljev pouka zgodovine je pomoč mladim pri razumevanju sedanjosti, pri čemer sodijo kršitve človekovih pravic med občutljiva in sporna vprašanja poučevanja zgodovine, ki naj se jim učitelji zgo-

dovine v razredu ne izogibajo. Sporna in občutljiva vprašanja lahko razdelijo družbo, narode, države, čustveno vznemirijo in krepijo predsodke, zato je vedno prisotna bojazen, da bi omenjanje takšnih tem pri pouku zgodovine obudilo boleče spomine, odprlo stare rane in znova sprožilo delitve. Vendar pa so ravno občutljiva in sporna vprašanja koristno sredstvo, ki učencem in dijakom pomaga razumeti temeljno naravo zgodovine kot vede: skoraj vsak zgodovinski dogodek in pojav je mogoče interpretirati drugače. Resnica se ne razodene sama od sebe, zgodovina pa ne obstaja, dokler je ne ustvarimo. Človeško življenje se nenehno spreminja, z njim pa se spreminja tudi zgodovina in zapisi o njej. To ne pomeni, da vsaka nova generacija zgodovinarjev odkriva novo zgodovino, pač pa odkriva drugačno zgodovino.

“Še danes, v času, ko je Slovenija že več kot dvajset let umeščena v demokratični svet, mnoge Slovenke in Slovenci s strahom in skrbjo pripovedujejo svoje tragične zgodbe iz časa komunizma.”

Zgodovina ni napisana enkrat za vedno², pač pa jo pišejo nove in nove generacije skozi optiko svojega kulturnega okolja, vrednot in razumevanja. Vsaka človeška misel in dejanje delujeta znotraj določenih kulturnih vzorcev, skozi katere so ljudje v različnih zgodovinskih obdobjih sporočali svoje vrednote in resnice ter dajali smisel svojemu bivanju. Obravnavanje spornih in občutljivih vprašanj torej omogoča učencem in dijakom pridobivanje spretnosti, načinov razmišljanja ter razumevanja ključnih zgodovinskih konceptov za premislek sedanjosti v luči preteklih dogodkov ter pridobivanje sposobnosti za analiziranje in interpretacijo, da bi lahko razumeli svet, v katerem živimo in spremembe, ki jih doživljamo.

Človekove pravice in totalitarni režimi

Društvo učiteljev zgodovine Slovenije je v mednarodnem projektu *Človeko-*

ve pravice in pouk zgodovine namenilo pozornost človekovim pravicam, njihovemu kršenju v totalitarnih režimih in poučevanju o človekovih pravicah pri pouku zgodovine. Ena od mnogih aktivnosti v projektu je bilo tretje zborovanje slovenskih učiteljev zgodovine na Ptujju leta 2006, ki smo ga posvetili človekovim pravicam in njihovemu kršenju v komunističnem režimu na Slovenskem. Učitelji so s praktičnimi primeri v različnih delavnicah predstavili sodobne pristope pri obravnavanju vsebine. V Sloveniji in še štiriinštiridesetih evropskih državah smo izvedli raziskavo o človekovih pravicah, pouku zgodovine in o potrebah ter praksi na šolah. Poseben poudarek smo namenili izobraževanju učiteljev, ki naj bi se seznanili z odprtimi strokovnimi vprašanji, prisluhnili mnenju strokovnjakov, opazovali, kako se s podobnimi temami ukvarjajo kolegi v različnih evropskih državah, ter izmenjevali medsebojne izkušnje in primere dobre prakse. V okviru projekta smo organizirali mednarodno konferenco učiteljev zgodovine na Bledu, zbornik s konference pa je izšel v slovenskem in angleškem jeziku.³ Rezultati projekta so dostopni na spletni strani EUROCLIO, vidni pa so tudi v vrsti nacionalnih in mednarodnih projektov, ki potekajo na ravni evropskih držav, pa tudi v okviru Evropske zveze učiteljev zgodovine (EUROCLIO), Sveta Evrope in Evropske unije.

Podatki so zgovorni

Cela vrsta mednarodnih dejavnosti potrjuje misel, da Evropa ne bo združena, dokler se ne bo vzpostavila kot prostor, ki prepozna fašizem, nacizem, komunizem ter druge totalitarne in avtorske režime kot svojo skupno dediščino ter vzpostav-

lja odkrito razpravo o zločinih totalitarnih režimov v preteklosti. Mili-joni žrtev totalitarnih režimov imajo pravico do sočutja, razumevanja in priznavanja njihovega trpljenja. Še po-

Foto: Matej Hožjan

sebej so pomembni pouk zgodovine in zgodovinski učbeniki, kar potrjuje tudi mednarodna raziskava Evropske zveze učiteljev zgodovine (Makriayianni, 2007: 73–75). Tudi v raziskavi slovenskega javnega mnenja leta 2004 je večina (45,4 %) anketirancev odgovorila, da so o preteklosti največ izvedeli “v šoli (od učiteljev, iz učbenikov ...)” (Toš, 2004: 475).⁴ Kako usodno lahko izobraževalni sistem vpliva na utrjevanje ‘kulture pozabljanja’, nazorno kaže raziskava javnega mnenja med mladimi na Švedskem, v kateri 90 % vprašanih ni vedelo, kaj pomeni beseda ‘gulag’⁵, ter nedavno objavljeni izsledki britanske raziskave, po kateri je vsak dvajseti britanski šolar prepričan, da je bil Adolf Hitler nemški nogometni trener, beseda ‘holokavst’ pa da pomeni praznovanje ob koncu vojne.⁶ Francoski zgodovinar Jacques Semelin je v svoji knjigi *Očistiti in uničiti* mnenja, da “politični akterji narodovo preteklost spretno izkoriščajo sebi v prid: nekateri pomen travmatičnih dogodkov potencirajo ter jih predstavljajo povsem enoznačno, spet drugi

“Resnica se ne razodene sama od sebe, zgodovina pa ne obstaja, dokler je ne ustvarimo.”

Foto: Matej Hožjan

jih poskušajo potisniti v ozadje. Odlagališče njihovih pristranskih pogledov na preteklost so navadno šolski učbeniki. In iz literature, namenjene mladini, kali ideološki podmladek, ki bo gonilo konfliktov jutrišnjega dne. Preprečevanje množičnega nasilja torej ne more mimo vloge predstav o preteklosti, ki se vtisnejo v kolektivni spomin, ter lahko na eni strani podžigajo čustva in strasti, na drugi strani pa vodijo v spravo med sprtimi stranmi” (2009: 419–420).

Skupni temelji

Pomemben zunanji spodbujevalni dejavnik kritičnega soočenja s preteklostjo, ki je podlaga za spravo, je zagotovo sodelovanje v mednarodnem merilu. Evropa seveda nima popolnoma enakih pogledov na to, kar se je dogajalo. In to je popolnoma legitimno. Ne nazadnje je utemeljena na kulturni raznolikosti, ki posreduje pluralnost pogledov, vključno z zgodovinopisnimi. Toda Evropa je tudi zgodovinsko oblikovana duhovna skupnost z lastno oblikovano identiteto, s skupnim jedrom temeljnih vrednot. Zato se od nje pričakuje, da temeljne zgodovinske pojave (sem spadajo tudi totalitarizmi) podobno vrednoti ne glede na kulturno, etnično, versko, rasno, razvojno ali kakšno drugo pogojenost in pripadnost. ■

Opombe

- * Članek je povzetek prispevka, ki ga je avtorica predstavila na mednarodni javni tribuni aprila 2008 v Evropskem parlamentu: Valič, 2008: 219–221.
1. Verbič Trunkova med drugim ugotavlja, da “kljub vsem zunanjim korekcijam in lepotnim popravkom učbenikov zgodovine ... moramo na koncu ugotoviti, da vsebinsko še niso zadostili zahtevkom sodobne demokratične države, kakršna naj bi Slovenija bila. Učbeniki, odobreni po spremembi družbenega sistema v Sloveniji, še vedno odražajo politiko prejšnje oblasti.” Po njenem mnenju je očitno, da “v Sloveniji v pojasnjevanju druge svetovne vojne in obdobja po njej ne bo prišlo do nikakršnega resnega preobrata, če uradno zgodovinopisje ne bo dalo odgovorov na občutljiva vprašanja” (Verbič, 2005: str. 128–129).
  2. Svet Evrope je v okviru projekta *Learning and teaching about the history of Europe in the 20th century* organiziral vrsto mednarodnih srečanj, okroglih miz in konferenc za učitelje zgodovine. Od leta 1995 dalje smo se jih udeleževali tudi slovenski učitelji zgodovine. Mednarodno sodelovanje se je okrepilo po letu 1999, ko je bilo ustanovljeno *Društvo učiteljev zgodovine Slovenije*, ki se je vključilo v *Evropsko zvezo učiteljev zgodovine* (EUROCLIO). Med publikacijami Sveta Evrope, ki so bile izdane v okviru zgoraj navedenega projekta, je tudi *The misuses of history*, ki je posvečena problematiki zloraže zgodovine oziroma zgodovinopisja.
  3. <http://www.euroclio.eu/joomla/index.php/2007-Human-Rights-Lessons-from-History.html>, 4. 11. 2009.
  4. Možni odgovori in njihovi deleži v raziskavi so bili: (1) od staršev, starih staršev, sorodnikov (28,9); (2) v šoli (od učiteljev, iz učbenikov ...) (45,4); (3) v cerkvi, od duhov-

nika (0,4); (4) iz poljudnih zgodovinskih knjig, spominske literature ipd. (11,5); (5) iz časopisov, revij in drugih medijev (8,3); (6) drugo (2,9); (7) ne vem, ne morem oceniti (2,7).

5. Raziskava, objavljena leta 2007, je odkrila, da je 40 % vprašanih v starosti od 15 do 20 let prepričanih, da je komunizem prispeval k razvoju blaginje v svetu. 22 % vprašanih je komunizem označilo za ‘demokratično obliko vladanja’. <http://www.thelocal.se/7248/>, 9. 5. 2007.
6. <http://www.telegraph.co.uk/news/newstoppers/howaboutthat/6507969/Adolf-Hitler-was-a-German-football-coach-say-one-in-20-children.html>, 8. 11. 2009.

Literatura

Bernik Burja, Valerija (2007): *Vsebinske in metodološke spremembe zgodovinskih učbenikov na Slovenskem od 19. do konca 20. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Neobjavljeno gradivo: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/crp/2008/crp_V5_0245_porocilo.pdf, 8. 11. 2009.

Grdina, Igor (2009): *Revizionizem – teorija s prakso, posvet Slovenske matice Revizija zgodovine*, 23. 9. 2009, neobjavljen prispevek.

Makriayianni, Chara (2007): Human Rights Education: Lessons from History, A summary of the EUROCLIO 2007 European Survey. V: Smart, Dean (ured.): *Human rights Education: lessons from history: bulletin 25, Slovenia 2007*. Ljubljana: The National Education Institute. Str. 73–75.

Mirjanič, Anita (2007): Raznovrstne zgodovinske vsebine in poučevanje o človekovih pravicah. V: Zupan Šorli, Nina (ured.): *Poučevanje o človekovih pravicah in pouk zgodovine*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Str. 41.

Semelin, Jacques (2009): *Očistiti in uničiti: politične rabe množičnih pobojev in genocidov*. Ljubljana: Modrijan. Str. 419–420.

Toš, Niko (ured.) (2004): *Vrednote v prebodu III, Slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV – CJMMK. Str. 475.

Valič, Andreja (2008): Is it wise to discuss the themes that hurt? V: Jambrek, Peter (ur.): *Crimes Committed by Totalitarian Regimes*. Ljubljana: Slovenian Presidency of the Council of the European Union. Str. 219–221.

Verbič, Špela (2005): *Politična ideologija v učbenikih zgodovine v socializmu in postsocializmu*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. http://dk.fdv.uni-lj.si/delamag/mag_Verbič-Spela.PDF, 3. 11. 2009.

Zupan Šorli, Nina (ured.) (2007): *Poučevanje o človekovih pravicah in pouk zgodovine*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Spletni vir: <http://www.thelocal.se/7248/>, 9. 5. 2007.

Spletni vir: <http://www.euroclio.eu/joomla/index.php/2007-Human-Rights-Lessons-from-History.html>, 4. 11. 2009.

Spletni vir: <http://www.telegraph.co.uk/news/newstoppers/howaboutthat/6507969/Adolf-Hitler-was-a-German-football-coach-say-one-in-20-children.html>, 8. 11. 2009.